

Witold Stankowski

Polityka III Rzeszy wobec Niemców ze Wschodu : przesiedlenia ludności niemieckiej podczas II wojny światowej

---

Polityka i Społeczeństwo nr 4, 122-131

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Witold Stankowski

**POLITYKA III RZESZY WOBEC NIEMCÓW
ZE WSCHODU.
PRZESIEDLENIA LUDNOŚCI NIEMIECKIEJ
PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ**

Wiek XX obfitował w wydarzenia, które miały istotny wpływ na dzieje narodów i państw. Szczególnie jedno z nich, tj. II wojna światowa, zaważyło na losach wielu społeczeństw. III Rzesza odpowiedzialna za ten kataklizm dziejowy, dopuściła się na masową skalę niespotykanych dotąd metod zmierzających do wyniszczenia okupowanych narodów Europy. Eksterminacja warstwy przywódczej narodu polskiego, tworzenie obozów koncentracyjnych, eliminacja języka polskiego z życia codziennego – wszystko to mieściło się w polityce eksterminacyjnej i narodowościowej III Rzeszy wobec Polski i innych państw zagarniętych przez agresora.

Jednym z istotnych elementów polityki narodowościowej III Rzeszy były wysiedlenia ludności na obszarach okupowanych. Tego rodzaju działaniami objęto także Polskę, a w szczególności te obszary, które w przeszłości (do czasu powstania państwa polskiego w 1918 r.) znajdowały się w obrębie państwa Prus – Niemiec. Takim terytorium było m.in. Pomorze Gdańskie, które przed rokiem 1920 było prowincją niemiecką o nazwie Prusy Zachodnie (Westpreußen). Pomorze Gdańskie było miejscem – od czasu średniowiecza – napływu kolonistów niemieckich, którzy osiedlali się na tym obszarze. Zintensyfikowanie osadnictwa na Pomorzu Gdańskim przypadło na czasy istnienia państwa pruskiego, dążącego do germanizacji zagarniętego terytorium wszelkimi metodami. Po przyłączeniu Pomorza Gdańskiego do państwa polskiego w 1920 r. nastąpił odpływ ludności niemieckiej do Rzeszy Niemieckiej. W okresie międzywojennym Niemcy w państwie polskim byli mniejszością, dobrze zorganizowaną, silną ekonomicznie

(np. w Bydgoszczy). Podobnie było w Wielkopolsce. Region ten, graniczący z III Rzeszą, był także zamieszkiwany przez ludność niemiecką.

Po napaści III Rzeszy na Polskę w 1939 r. celem agresora była zmiana liczbowego statusu ludności niemieckiej. W ramach polityki narodowościowej III Rzeszy głównym celem było uzyskanie liczbowej przewagi Niemców nad Polakami. Zamierzano to osiągnąć poprzez wysiedlenia ludności polskiej z takich regionów jak Pomorze Gdańskie, Kujawy, Wielkopolska oraz innych i umieszczenie na jej miejscu Niemców sprowadzonych z tzw. Altreichu, czyli z Rzeszy właściwej, i różnych stron Europy. Warto w tym miejscu podkreślić, że III Rzesza jako pierwsze państwo podczas II wojny światowej zainicjowało przesiedlenia nie tylko wobec narodów podbitych, ale również wobec rodaków-Niemców.

Przesiedlenia ludności niemieckiej podczas II wojny światowej

Pod koniec 1939 r. III Rzesza zawarła z państwami bałtyckimi – Litwą, Łotwą i Estonią umowy o przesiedleniu z ich terytoriów ludności niemieckiej. Akcja ta była jednym z głównych elementów realizacji wydanego 6 października 1939 r. dekretu Adolfa Hitlera o umacnianiu niemieckiej narodowości (*Zur Festigung deutschen Volkstums*). Dekret przewidywał „tworzenie nowych obszarów osadniczych poprzez przesiedlenie, a w szczególności poprzez osadnictwo powracających z zagranicy Reichsdeutschy i Volksdeutschy...” (Hehn 1984: 82)¹. Terminu „przesiedlenie” zawartego w dekreście nie należy wyłącznie ograniczać do ludności niemieckiej. Akcja ta miała swoje dalsze implikacje. W celu utworzenia nowych obszarów osadnictwa należało najpierw kogoś z nich wysiedlić, a na to miejsce osiedlić Niemców. Równolegle przewidywano więc wysiedlenie Polaków i przesiedlenie Niemców.

Niemcy z Litwy, Łotwy i Estonii byli przesiedlani w latach 1939–1941. Na jesieni (w miesiącach listopad i grudzień) 1939 r. przesiedlono blisko 60 000 Niemców z Estonii i Łotwy. Większość z nich, czyli 51 000, została osiedlona w okupacyjnym okręgu Rzeszy Kraj Warty (Reichsgau Wartheland). Reszta Niemców trafiła na obszar okupacyjnego okręgu Gdańsk – Prusy Zachodnie (Hehn 1984: 193). Na początku roku 1940 r.

---

¹ „Gestaltung neuer deutscher Siedlungsgebiete durch Umsiedlung, im besonderen durch Seßhaftmachung der aus dem Ausland heimkehrenden Reichs- und Volksdeutschen...”

z Łotwy przesiedlono dodatkowo 506 Niemców, co stanowiło około 10% wszystkich Niemców zamieszkujących jeszcze Łotwę (Hehn 1984: 174). Niemców kierowano na wieś i do miast (tabela 1)².

Po zajęciu państw nadbałtyckich przez Związek Radziecki podpisano kolejne umowy o dalszych przesiedleniach Niemców. Zawarty 10 stycznia 1941 r. pomiędzy III Rzeszą a Związkiem Radzieckim układ przewidywał przesiedlenie z litewskiej, łotewskiej i estońskiej republiki pozostałych Niemców. Od 23 stycznia do 25 marca 1941 r. przesiedlono z Litwy 3677 Niemców. W sumie więc do 25 marca 1941 r. przesiedlono 67 805 Niemców (Hehn 1984: 190).

Poza Niemcami pochodzącymi z Litwy, Łotwy i Estonii przesiedlano także Niemców z innych obszarów. 3 listopada 1939 r. III Rzesza zawarła porozumienie z ZSRR o przesiedleniu Niemców z Wołynia, Galicji i znad Narwi. Akcja przesiedleńcza nastąpiła zimą na przełomie 1939/1940 r. Kolejne porozumienie podpisane pomiędzy tymi samymi stronami 5 września 1940 r. dotyczyło przesiedlenia Niemców z Besarabii i północnej Bukowiny (akcja trwała jesienią 1940 r.). Porozumienie dotyczące Niemców besarabskich miało wpływ na jeszcze jedno porozumienie o przesiedleniu Niemców z południowej Bukowiny i Dobrudży. Zostało ono podpisane 22 października 1940 r. pomiędzy III Rzeszą a Rumunią. Niemcy z Besarabii zostali przesiedleni na teren okupacyjnych okręgów Reichsgau Wartheland (41 509) i Reichsgau Danzig Westpreußen (41 296). Na obszarze Reichsgau Wartheland osiedlono też niedużą liczbę Niemców z Rumunii (139), Bułgarii (5), Bośni (14), Serbii (4). Pozostałych przesiedlonych Niemców skierowano do Generalnego Gubernatorstwa (tabela 2).

Analiza zjawiska napływu niemieckich przesiedleńców ze Wschodu pozwala wysunąć pewne wnioski co do skutków polityki przesiedleńczej III Rzeszy. W powiatach Pomorza Gdańskiego i Kujaw pomimo akcji wysiedleńczej Polaków Niemcy znajdowali się cały czas w mniejszości. Co do populacji Niemców większość stanowili Niemcy z Rzeszy właściwej bądź z byłego Wolnego Miasta Gdańska³. Potwierdza to stan liczbowy bydgoskich Niemców w latach 1939–1945. W mieście tym niemieccy przesiedleńcy ze Wschodu stanowili jedynie 1% populacji, natomiast w Reichsdeutsche i Danzigerdeutsche około 15% (tabela 3). Korzystniej w ujęciu liczbowym dla niemieckich przesiedleńców ze Wschodu kształ-

---

² Około 20 000 Niemców osadzono w samym Poznaniu.

³ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Umwandererzentralstelle Danzig, sygn. 191, 197, 207.

towała się sytuacja na wsiach, gdzie przede wszystkim trafiali z racji swojego rolniczego zawodu. Były tam większe ich skupiska (tabela 4) (Sziling 1980: 66).

Inaczej sytuacja przedstawiała się w Wielkopolsce. Polacy stanowili tam większość, ale w grupie Niemców przeważali, i to dość zdecydowanie, przesiedleńcy ze Wschodu (tabela 5) (Volkman 1981: 527–558).

Różnice zdań w realizacji polityki przesiedleń Niemców

W kwestii polityki przesiedleń Niemców ze Wschodu nie było jedno-myślności w kręgach przywódczych III Rzeszy. Pewien dualizm myślenia był aż nadto widoczny. Adolf Hitler i Heinrich Himmler byli zdania, że przesiedlenia Niemców ze Wschodu powinny odbywać się szybko. Uważali, że zaanektowane ziemie polskie muszą być zasiedlone Niemcami ze Wschodu, aby zmienić w ten sposób niekorzystny dla Niemców bilans liczbowy. Namiestnicy Hitlera (Reichstaathalter) – gauleiterzy stojący na czele poszczególnych okręgów okupacyjnych III Rzeszy, nie podporządkowywali się odgórnym wytycznym. Realizowali w ten sposób własną politykę osiedleńczą. Potwierdza to zachowanie dwóch gauleiterów okupacyjnych okręgów Gdańska – Prus Zachodnich (Reichsgau Danzig-Westpreußen) i Kraju Warty (Reichsgau Wartheland). Gauleiter okupacyjnego okręgu Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie Albert Forster zmierzał do zasiedlenia swojego terytorium Niemcami z byłego Wolnego Miasta Gdańska – Danzigerdeutsche i z Rzeszy właściwej – Reichsdeutsche. Przywiązywanie szczególnej uwagi do tej „kategorii” Niemców potwierdzają zestawienia statystyczne zawierające porównawcze dane o przesiedleńcach ze Wschodu. Wypadają one zdecydowanie niekorzystnie dla niemieckich przesiedleńców/osadników ze Wschodu. Pomimo osiedlenia się w okręgu Gdańsk – Prusy Zachodnie przeszło 50 000 Niemców ze wschodniej i południowo-wschodniej Europy. A. Forster nie był zainteresowany ich dalszym napływem. Nie traktował Niemców bałtyckich na równych prawach z innymi Niemcami. Zwlekał z ich osadnictwem w okręgu Gdańsk – Prusy Zachodnie. Nie przeszkodziło to w wysiedleniu na przykład 12 271 polskich mieszkańców Gdyni (od 12 do 26 października 1939 r.) (Jastrzębski 1977: 302, 303). Forster uważał, że zniemczenia podległego mu okręgu dokonano przez osiedlenie Niemców z Rzeszy i byłego Wolnego Miasta Gdańska oraz germanizację części ludności polskiej. Polacy, którzy według A. Forstera nadawali się do realizacji jego celów, mieli być przymusowo wpisywani na niemiecką listę narodowościową (Deutsche

Volkliste). Przesiedleńców-rodaków ze Wschodu uważał za „materiał niepełnowartościowy”, zrusyfikowany, pozbawiony ducha niemieckiego, który nawet cywilizacyjnie nie przystawał do Niemców.

Odmiennego zdania był gauleiter okręgu Rzeszy Kraj Warty Arthur Greiser, który niemieckich przesiedleńców ze Wschodu traktował w sposób priorytetowy (Stankowski 2000: 62). Powodów takiego rozumowania Arthura Greisera było kilka. Greiser pochodził z Wielkopolski (Środy Wielkopolskiej), gdzie się także wychował. Dobrze znał polskie realia. Władał językiem polskim. Z jego obserwacji wynikało, że Polaków nie uda się zniemczyć, gdyż cechuje ich patriotyzm i przywiązanie do polskości. Stąd uważał, że Polaków trzeba wysiedlać z ich domów, gospodarstw, wysyłać do obozów koncentracyjnych, eksterminować, a na ich miejsce należy szybko osiedlać Niemców, niezależnie od tego, skąd pochodzą. Dla Greisera ważne było, aby miejsce Polaków zajmowali jak najszybciej Niemcy.

Stosunek Niemców ze Wschodu do hitlerowskiej polityki przesiedleń

Należałoby sobie w tym miejscu postawić pytanie, czy akcja przesiedlenia Niemców z krajów bałtyckich miała dla nich wymiar pozytywny i była przez nich oczekiwana. Odpowiedzi na nie można poszukać u Niemców zamieszkujących Litwę, Łotwę i Estonię. Jak się okazuje, informacja ta była dla wielu Niemców szokiem („...die Nachricht von der Aufforderung zur Umsiedlung wirkte auf die Volksgruppe wie ein Schock...”) (Hehn 1984: 96). Potwierdza to polski historyk Andrzej Topij, twierdząc, że „reakcje wśród społeczności niemieckobałtyckiej były różne, przeważało jednak wpieryw pełne zaskoczenie...” (Topij 1998: 401). Niemiecki historyk Hans von Rimscha pisze, że „wiadomość o przesiedleniu była dla Niemców bałtyckich całkowicie nieoczekiwana i zaskakująca, a wielu z nich zaszokowała, powodując głęboki kryzys w całej społeczności...” (Topij 1998: 401). Inny niemiecki historyk Jürgen von Hehn jest zdania, że wiadomość o przesiedleniu wywołała wśród Niemców bałtyckich różnorakie reakcje: abnegację, złość, radość itp. odruchy. Dyskusje o celowości podjęcia akcji przesiedleńczej trwały wśród Niemców nawet po wojnie i trudno było w nich znaleźć konsensus. W odpowiedzi na pytanie o przyczyny podjęcia decyzji o przesiedleniu wymienia się przede wszystkim niebezpieczeństwo zagrażające Niemcom bałtyckim ze strony Związku Radzieckiego (Hehn 1984: 96, 97). Starsze pokolenie Niemców

pomimo tego niebezpieczeństwa nie było jednak skłonne podporządkowywać się odgórnym decyzjom. Dlatego III Rzesza uruchomiła maszynę propagandową mającą przekonać każdego Niemca do wyjazdu.

Faktem jest, że wskutek tych odgórných posunięć III Rzeszy Niemcy ze Wschodu zostali pozbawieni swoich rodzinnych domostw, miejsc, z którymi byli często związani od kilku pokoleń (Topij 1998: 401). Hitlerowcy starali się to im „wynagrodzić” przydziałem dobrych polskich gospodarstw, domów. Właściciele-Polaków wypędzano bez skrupułów, w pośpiechu, nocą. Tak wyglądało to m.in. w powiecie chojnickim na Pomorzu Gdańskim: „...do wytypowanego gospodarstwa, z którego rodzina miała być wywieziona do Potulic [obóz przesiedleńczy i pracy – W.S.], przychodzili – najczęściej nocą – esesmani i żandarmi, nakazując wszystkim mieszkańcom spakować się w ciągu pół godziny. Trzeba było zostawić cały swój dobytek, niekiedy dorobek wielu pokoleń. Wolno było zabrać pakunek rzeczy osobistych, który zresztą potem podlegał kontroli, a wiele przedmiotów ulegało konfiskacie. Wysiedlone rodziny wywożono ciężarówkami na stację w Chojnicach, umieszczając je do chwili nadejścia pociągów w boksach dla zwierząt rzeźnych. Na opuszczonych w ten sposób gospodarstwach osadzano przeważnie Niemców, tzw. Baltendeutschów, a w wypadku ich braku – Polaków mających III grupę narodowościową...” (Szczepański 1984: 387).

Polacy odnosili się do niemieckich przesiedleńców z nieufnością i wrogością, a także ze zdziwieniem. Zdziwienie wywoływał bardzo często wygląd Niemców, którzy nie przypominali narodu panów z III Rzeszy. Niemcy znad Morza Czarnego, okreśłani przez Polaków jako „szwajcedojcze” – od słowa *Schwarzmeerdeutsche*, czyli Niemiec znad Morza Czarnego – nie mieli prawie żadnego własnego dobytku. Byli intelektualnie i cywilizacyjnie na niskim poziomie. Dopiero przejęcie polskiego gospodarstwa otwierało przed nimi – kosztem Polaków – start życiowy⁴. Niemcy znad Morza Czarnego byli ubogimi rolnikami. Osiedlano ich na wielkopolskich wsiach.

W obliczu końca II wojny światowej i zbliżania się Armii Czerwonej niemieccy przesiedleńcy ze Wschodu podlegali hitlerowskiemu rozkazowi ewakuacyjnemu. Jak wszyscy Niemcy uciekali w kierunku zachodnim przed nacierającymi wojskami polskimi i radzieckimi. Część pozostała na miejscu, inni zostali zawróceni z drogi. Radziecki aparat bezpieczeństwa NKWD schwytych niemieckich przesiedleńców ze Wschodu deportował do Związku Radzieckiego. Problem ten nie jest szerzej znany w literaturze przedmiotu.

---

⁴ Relacja Apolonii Makarewicz (w posiadaniu autora).

Aneks

Tabela 1. Liczba Niemców bałtyckich w wybranych miastach kujawsko-pomorskich (stan z 1940 r.)

Nazwa miasta	Liczba Niemców bałtyckich
Bydgoszcz	1500–1800
Gdynia	2800
Inowrocław	1200–1300
Świecie	621
Toruń	700
Włocławek	1300

Źródło: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Landratsamt Schwetz 1939–1945, sygn. 4; Hehn 1984: 193 – autor podaje źródła z okresu wojny (nie wszystkie), skąd czerpał dane liczbowe; ich pobieżny przegląd wskazuje, że materiały te miały charakter propagandowy; Stankowski 2000: 211.

Tabela 2. Liczba Niemców ze wschodniej i południowo-wschodniej Europy oraz części okupowanych ziem polskich, którzy osiedlili się na terenie okręgów Rzeszy Gdańsk – Prus Zachodnie i Kraj Warty (stan z 1943 r.)

Miejsce pochodzenia	Czas osiedlania się	Ogólna liczba osób	Liczba osiedlonych w okręgach Rzeszy	
			Gdańsk – Prusy Zachodnie	Kraj Warty
Estonia, Łotwa	16.10.39 r. – 16.11.39 r.	57 042	5966	50 858
Galicja, Wołyń, obszar Narwi	11.12.39 r. – 3.02.40 r.	108 242	3264	95 601
Wschodnia część Generalnego Gubernatorstwa	3.05.40 r. – 15.10.40 r.	25 843	930	24 913
Besarabia	16.09.40 r. – 16.11.40 r.	86 783	41 296	41 509
Płn. Bukowina	16.09.40 r. – 16.11.40 r.	23 262	–	13 050
Płd. Bukowina	12.11.40 r. – 4.12.40 r.	32 124	–	11 805
Dobrużda	12.11.40 r. – 4.12.40 r.	5803	–	5660
Rumunia	6.12.40 r. – 16.12.40 r.	945	–	139
Litwa	23.01.41 r. – 24.03.41 r.	3677	–	176
Bułgaria	list. 1941 r. – stycz. 42 r.	216	–	5
Bośnia	1.10.42 r. – 22.11.42 r.	2111	–	14
Serbia	18.12.42 r. – 5.02.43 r.	334	–	4
Związek Radziecki		595	–	–
Razem		34 6977	51 456	243 734

Źródło: *Die deutschen...* 1958: 307 (tabela 5). Od podanych zestawień nie odbiegają ustalenia J. Sobczaka (1966: 320), zob. też: Stankowski 2000: 209.

Tabela 3. Niemcy w Bydgoszczy (1939–1945)

Stan z	Niemcy z Rzeszy i b. WMG		Niemcy bałtyccy		Niemcy z Besarabii i Wołynia		Razem		Ludność miasta ogółem
	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%	osób
31.12.1939 r.	1272	0,97	240	0,18	69	0,05	1581	1,20	130 776
31.12.1940 r.	11 767	8,52	923	0,67	570	0,41	13 260	9,60	138 044
31.12.1941 r.	16 782	11,56	1112	0,77	1156	0,80	19 050	13,13	145 103
31.12.1942 r.	17 549	12,25	1139	0,79	1328	0,93	20 016	13,97	143 208
31.12.1943 r.	20 808	14,25	1180	0,81	1444	0,99	23 432	16,05	146 054
31.12.1944 r.	21 183	14,35	1238	0,84	1549	1,05	23 970	16,24	147 631
1.01.1945 r.	21 413	14,39	1246	0,84	1553	1,04	24 212	16,27	148 779

Źródło: Romaniuk 1991: 25 (tabela 2). Podane dane w zasadzie nie różnią się od wcześniejszych ustaleń W. Jastrzębskiego 1966: 138–145, zob. też: Stankowski 2000: 210.

Tabela 4. Zestawienie liczbowe Niemców z Rzeszy, b. WMG i przesiedleńców ze Wschodu na Pomorzu Gdańskim i Kujawach (stan na grudzień 1940 r.)

Nazwa powiatu, miasta	Niemcy z Rzeszy i b. WMG	Niemcy-przesiedleńcy ze Wschodu
brodnicki	1278	701
Bydgoszcz – miasto	9354	1457
bydgoski	1361	283
chełmiński	1295	1041
chojnicki	1739	189
gdyński – grodzki bez miasta Gdyni	14 846	3224
Grudziądz – miasto	3871	347
grudziądzki	1038	938
kartuski	1237	51
kościerski	1495	106
lipnowski	632	233
lubawski	1342	47
morski	2825	314
rypiński	460	55
sępoleński	846	37
starogardzki	1870	175
świecki	1661	842
tczewski	4232	585
Toruń – miasto	766	1573
toruński	4926	1335
tucholski	543	106
wąbrzeski	1058	842
wyrzyski	1023	346
Razem	59 734	14 876

Źródło: Waszak 1959: 339 (tabela VII), zob. też: Stankowski 2000: 208.

**Tabela 5. Liczebność Niemców na terytorium b. WMG,
w okręgach Rzeszy Kraj Warty i Gdańsk – Prusy Zachodnie
(stan na koniec 1944 r.)**

Obszar	Niemcy miejscowi (Volksdeutsche)	Niemcy z Rzeszy (Reichsdeutsche)	Przesiedleńcy ze Wschodu (Umsiedler)	Razem
b. Wolne Miasto Gdańsk	394 000	10 000	–	404 000
o. Rzeszy Kraj Warty	230 000	194 000	250 000	674 000
o. Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie	210 000	40 000	57 000	307 000

Źródło: Bundesarchiv Bayreuth (Archiwum Federalne w Bayreuth), Zespół Ost-Dokumentation nr 8, dane z poszczególnych jednostek administracyjnych; Grube, Richter 1980: 232; Jastrzębski 1977: 433. M. Broszat podaje nieco wyższe liczby, np. liczba Niemców z Rzeszy na obszarze okręgu Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie wynosiła wg jego obliczeń 50 tysięcy (s. 134), zob. też: Stankowski 2000: 216.

Bibliografia

- Broszat M. (1961), *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*, Stuttgart.
Die deutschen Vertreibungsverluste. Bevölkerungsbilanzen für die deutschen Vertreibungsgebiete 1939/1950 (1958), Wiesbaden.
- Grube F., Richter G. (1980), *Flucht und Vertreibung. Deutschland zwischen 1944 und 1947*, Hamburg.
- Hehn J. von (1984), *Die Umsiedlung der baltischen Deutschen-das letzte Kapitel baltisch-deutscher Geschichte*, Marburg an der Lahn.
- Jastrzębski W. (1966), *Przeobrażenia ludnościowe i narodowościowe Bydgoszczy w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, „Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, t. 3, nr 4, seria C.
- Jastrzębski W. (1977), *Polityka narodowościowa w Okręgu Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie (1939–1945)*, Bydgoszcz.
- Romanuk M. (1991), *Napływ Niemców do Bydgoszczy w latach 1939–1945*, „Kronika Bydgoska”, t. 12.
- Sobczak J. (1966), *Hitlerowskie przesiedlenia ludności niemieckiej w dobie II wojny światowej*, Poznań.
- Stankowski W. (2000), *Niemcy na Pomorzu Gdańskim i Kujawach w latach 1944/45–1950. Ucieczka, życie codzienne, wysiedlenie*, Bydgoszcz.
- Szczepański K. (1984), *Pod hitlerowską okupacją* [w:] *Dzieje Brus i okolicy*, red. J. Borzyszkowski, Chojnice–Gdańsk.
- Sziling J. (1980), *Lata okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, t. 2 [w:] *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, red. K. Jasiński, Warszawa–Poznań–Toruń.
- Topij A. (1998), *Mniejszość niemiecka na Łotwie i w Estonii 1918–1939/41*, Bydgoszcz.

- Volkman H.E. (1981), *Zur Ansiedlung der Deutsch-Balten im „Reichsgau“ Wartheland*, „Zeitschrift für Ostforschung”, Jg. 30.
- Waszak S. (1959), *Liczba Niemców w Polsce w latach 1931–1959*, „Przegląd Zachodni”, nr 6.

SUMMARY

The policy of the Third Reich towards Germans from the East. Resettlement of Germans during World War II

The article concerns the policy of the Third Reich towards its citizens – the Germans resettled from the East. Adolph Hitler implemented a consistent policy of destroying European nations to create a vast Nazi state. Poland was the first country to experience the murderous intentions of the Third Reich. An important element of Hitler's politics was his policy regarding ethnic groups. This consisted of Germanization of occupied Polish territory and deportations of the Poles living there. Their place was taken by Germans, who, in turn, were resettled there from the East, including the Baltic states (Lithuania, Latvia and Estonia) and the Black Sea area. The areas of settlement included the regions of Pomorze Gdańskie and Wielkopolska. These regions were to be Germanized by rapid settlement of Germans in the area. The Germans from the East were not a homogenous group. They were peasants, representatives of free professions, artists. The Nazi leadership was not unanimous in their attitude towards the resettled Germans. On the one hand, their influx and settlement was preferred, but on the other, they were not treated as “fully valuable” Germans. In 1945 the Germans from the East fled from the Polish territory fearing the incoming Red Army. Some of them fell into Russian hands and were deported back East. This problem is not present in the literature pertaining to the subject.